

*В полунощ на **22 август 1989 г.**, преди **22 години**, Турция затваря границата с НРБ, тъй като не може да осигури място на българските турци, които са принудени от българските комунистически власти да напуснат страната в резултат на насилствения „възродителен“ процес.*

Генералният секретар на БКП Тодор Живков, който по това време демонстративно почива в резиденцията си в Евксиноград, се смята за победител.

В резултат на „Голямата екскурзия“ в периода май-август 1989 г., около 360 000 български турци са изселени от родината си в Турция. От тях около 150-160 000 са принудени да се върнат обратно, след като са продали на безценница домовете и покъщнината си.

*По повод августовските събития отпреди 22 години в България сайтът **Държавна сигурност.com***

представя поредица, посветена на "възродителния" процес и ролята на Тодор Живков. За първи път в нея ще бъдат публикувани показанията на Живков, дадени след неговия арест през януари 1990 г. Предлаганата поредица е част от главата „Престъпления“

в документалната книга на Христо Христов

[„Тодор Живков. Биография“](#)

, изд. „Сиела“, 2009 г.

*В **част 1** се акцентира върху политиката на БКП след 9 септември 1944 г. спрямо турското малцинство.*

„Когато нещата доста се усложниха във взаимоотношенията ни с Турция, Тодор Живков на няколко пъти подчертаваше, че провеждайки тази акция, той е поел историческата отговорност и че никой друг освен него, благодарение на своя авторитет, не би могъл да я поеме“. Свидетелството е на Нико Яхиел, политически помощник на генералния секретар на БКП, направено във връзка т. нар. възродителен процес. То е свидетелство за това как в средата на 80-те години Тодор Живков вече напълно е повярвал в своята непогрешимост и въвлича една част от населението на страната в конфликт, който не само ще доведе до изолирането му и в без това самотното му управление, но последствията ще се проявяват далеч след неговото принудително оттегляне.

Преходен етап в отношението на БКП към турското малцинство

Политиката на БКП към българските мюсюлмани минава през различни фази за 45-те години управление. Непосредствено след 9 септември 1944 г. комунистическата партия се опитва да спечели това население на своя страна, като пристъпва към връщане на правата и отрицание на водената от дотогавашната държавна политика по българо-мюсюлмански въпрос.

През 1948 г. БКП постепенно сменя отношението си към общността и поставя началото на нов, преходен етап към провеждането на нова политика. По директива на Георги Димитров от същата година се извършва триетапно изселване на мюсюлманско население по цялата южна граница. Променено е местожителството на около 10 000 български мюсюлмани. В края си кампанията съвпада с изселническата вълна от 1950-1951 г., когато сред около 250 000 заявления за изселване в Турция има и около 40 000 помаци.

Написано от Христо Христов
Понеделник, 22 Август 2011 20:15

Политбюро на ЦК на БКП не разрешава това масово емигриране. При Вълко Червенков партията набелязва кампания за изкореняване на ислямската религия и свързаните с нея културни особености. Първият директен сблъсък на общността с комунистическата власт е през 1953 г., когато е поставено началото на цялостна „паспортизация на населението“. Снимките за новите паспорти предизвикват съпротива, породени от суеверието в мюсюлманите от „отпечатване на сянката“. Най-голямо е недоволството от формулировката, записвана в новите паспорти – „българи мохамедани“.

Край на преходния етап в политиката на БКП към тази общност настъпва с утвърждаването на Тодор Живков за първи секретар на партията през април 1956 г.

Културната революция на Тодор Живков към българските турци

Още през ноември същата година под негово ръководство Политбюро на ЦК на БКП приема първия официален документ по проблема – „Мероприятия за издигане политическото и културно равнище на българите с мохамеданска вяра“. Както и в други сфери набелязаните мерки на различни нива в партийната и държавната йерархия следва да се разглеждат в контекста на все по-ясно очертаващото се пълно доминиране на личните виждания и подходи на Тодор Живков към мюсюлманското население.

През 1959 г. се пристъпва към т. нар. „разфереджаване“. Първите опити за насилствено премахване на традиционното мюсюлманско облекло са от 1958 г. Насилствените кампании се редуват с временни отстъпления, предизвикващи в различните групи постоянно объркване и илюзии, че поредната акция е последна.

Вместо приобщаване мерките имат обратен ефект и затварянето на общността се задълбочава. „Културната революция“ на партията, целяща обща модернизация на бита цели заличаване на различията в новото атеистично общество. В следващите мерки влиза забрана на някои традиционни мюсюлмански обреди, като обрязването на момчета и разделяне по произход в армията.

Първите „възродителни“ акции

Приобщаването на българите мюсюлмани протича с „възродителни“ акции още през 1964 г., които са съпътствани със съпротива. Така е тази в село Рибново. Вълненията там забавят кампанията за смяната на имената със 7-8 години. Участниците в тази „възродителна“ акция като Пенчо Кубадински, Кръстю Тричков и Петър Дюлгеров бързо се издигат в партийно-държавната йерархия и стават неразделна част от Живковия политически кръг чак до края на управлението му. В битово отношение районите с български мюсюлмани са променени значително през 60-те и 70-те години.

В периода 1970-1974 г. управлението на Живков предприема следващата кампания по промяната на имената на помаците. Акциите в Родопите са придружени с ексцесии и съпротива от страната на населението. Стига се до жертви, а на онези, които оказват най-яръстна съпротива са раздадени тежки присъди.

Въпреки че в резултат на сключената през 1968 г. двустранна спогодба с Турция, третираща „разделното семейство“ около 115 000 напускат заминават в южната съседка в началото на 80-те години демографските резултати тревожат Живков. Турците отново са над 9 процента от населението на страната. Неслучайно по време на „Голямата екскурзия“ Живков ще пресмята колко са напусналите и ще приравнява цифрата спрямо прираста им.

В началото на 80-те години отново се засилва натискът върху отделни групи, семейства и лица извън компактните райони. Все повече турци биват принудени да сменят имената си при заемане на определена длъжност или при получаване на ново жилище или разрешение за строеж. Преименуването включва не само децата, но и родителите от смесени турско-помашки бракове. По този начин обхватът значително е разширен. От пролетта на 1982 до края на 1984 са сменени имената на около 50 000 души.

Правна рамка на етническият въпрос

Характерно за управлението на Живков е, че той не избира решаването на въпроса да се осъществи по пътя на законодателни и конституционни промени, а по административен и насилствен път, като държавните и административни органи изпълняват не законодателни, а решения на висшето партийно ръководство. Още след

Написано от Христо Христов
Понеделник, 22 Август 2011 20:15

1971 с приемането на новата конституция на НРБ (Живкова), закрепваща в чл. 1, ал. 2 ръководната роля на управляващата БКП, основните държавни функции противоконституционно са иззети от партийния апарат на БКП. Приемайки за неизбежно отмирането на държавата и правото партийните органи не намират за необходимо да облекат в нормативни актове взетите от тях решения.

Проблемите на укрепването на българската нация, консолидирането на групата на българо-мохамеданите и турчещите се техни потомци към нея са разработвани предимно от функционери на БКП. Под ръководството на Живков Политбюро възприема програма, предвиждаща мерки в областта на икономиката, демографията, образованието, науката и културата.

В самата конституция на НРБ проблемът за етногенезиса на българската нация не е поставян. Етническият произход не се разглежда в никаква връзка с придобиването или изгубването на българското гражданство. Законът за българското гражданство от 1968 не приема принадлежността към българската народност като предпоставка за получаване на българско гражданство. В правилника за приложение на закона не е утвърдена процедура за установяване и регистрация на българския етнически произход. Наредбата за гражданското състояние от 1975 също не урежда този въпрос.

По този начин управлението на Тодор Живков не е счело за необходимо да установят и впишат етническият произход и народността на всяко лице, пребиваващо в страната и вписано в регистрите на населението, включително и тези на българските граждани. Определянето на народността, доколкото това се е изисквало в определени случаи, се възлага на самото лице.

При решаването на националния въпрос комунистическото управление и преди Живков и по негово време е могло да прибегне до уреждане на етническият произход, както това е направено в самата Турция. С Конституцията от 1924 г. там се приема, че по отношение на гражданството всички жители на страната без разлика на религия и раса се смятат за турци. Това положение е застъпено и в основните закони на Турция от 1961 г. и 1982 г.

Третият подход за разрешение на проблема е бил да се приеме нормативен акт, предвиждащ ред за установяване на етническият произход. Децата от бракове на етнически българи с лица от други етнически групи, които са български граждани, да

Написано от Христо Христов
Понеделник, 22 Август 2011 20:15

се вписват в регистрите с българска народност. Етническите българи да бъдат задължени да приемат само и единствено български имена.

Изборът на насилствения подход

Държавното ръководство в лицето на Тодор Живков избира четвърти начин за разрешаване на въпроса за консолидация на българската нация. Без промяна в законодателството, опирайки се на безконтролната власт на партийния апарат на БКП и използвайки противозаконни репресивни мерки, осъществявани от МВР в условията на информационна цензура. Целта е била насилственият процес по смяната на имената да бъде представен в страната и пред международната общественост като масово, спонтанно движение на българските граждани с турско-арабски имена.

Следва